

FÜLEP LAJOS

Kossuth-díjas, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, nyug. egyetemi tanár, a párizsi Comité International d'Histoire de l'Art tagja, a Szellem, a Művészettörténeti Értesítő és az Acta Historiae Artium volt szerkesztője, a Munka Vörös Zászló Érdemrendje, a Munka Érdemrend, a Népköztársasági Érdemérem tulajdonosa, életének 85. évében, 1970. október 7-én hosszas betegség után elhunyt.

Benne a magyar művészettörténet, művészetelmélet és kritika kiemelkedő művelőjét veszítettük el. Műveinek gondolati és formai igényessége nemes szakmai tradícióként él tovább tanítványainak munkásságában.

In memoriam
Fülep Lajos emlékezete

Ismét az óriások közül dőlt ki egy; az óriások nemzedékéből. Úgy élt Fülep Lajos köztünk, mint eleven emlékmű és példakép. Nem kellett, hogy ugyanazok a problémák foglalkoztassák, mint a későbbi generációk tagjait, mégis sokat nyújtott e problémák megoldásához. Tanítványokkal — művészettörténészekkel, esztétákkal, csakúgy, mint művészekkel, írókkal, zenészekkel, költőkkel volt körülvéve, akik nemcsak tudományt, de a dolgok szemlélését, értékelését — és magatartást — is tanultak tőle.

A nagy nemzedékhez tartozott, amely a magyar szellemi élet megújítását akarta. Amibe beleszületett, a századvég Magyarországá, a millenniumra

készülő Magyarország, ez a történelmi és a művészi lakkozást első tökélyére vivő kor, rendkívüli erőfelhalmozást, nagyon erős gerincet, szellemi tartást és kitartást kívánt a szembeszállótól. Rendszert, szisztémát kellett kialakítani, amely bázisul szolgálhatott a harchoz.

A századvég és a századelő a nagy szintézisek és programok kora, csak hogy ezeket, ha mindenütt, leginkább Kelet-Európában volt nehéz megteremteni. A pseudotörténelem és a pseudoművészet itt sokkal sűrűbb szöveményt alkotott, mint másutt, s e szövemény átvágásához nagyobb erőfeszítés kellett. Az erőfeszítést és az ellenállást nem is lehetett magányosan kifejteni, csak közösségben és mindinkább erősödő mozgalommal. Tolnai Károly, Fülep tanítványa és barátja a harmincas években így emlékezett e korai csoportosulásra: „E fiatal tudósok körén belül szellemi *közösség* alakult ki. Először valósult meg a modern magyar szellemi életben — a nyugat hasonló köreitől eltérő formában [amennyiben az életproblémák közössége, nem pedig a személyiség kultusza képezte a kör alapját] minden mai tudós, minden mai ember leghőbb vágya: a visszatalálás a közösségbe. Nem véletlen, hogy Magyarországon kapott a kultúra ilyen új, közvetlenül az élet *igazabb* élésére intencionált jelentést, mert nálunk sohasem vert annyira gyökeret a polgári világrend és a szaktudományoknak beléje ágyazott rendszere, hogy egy más, igazabb élet vágyát elfeledtesse.”

A társadalomtudomány, a zene, az irodalom, az építészet, a képzőművészet — mind a teljes széthomlás és a teljes megújulás szélsőséges pontján, a megsemmisülés vagy az újjászületés kényszerű alternatívája előtt állt. Fülep a megújítók, Bartók, Kodály, Ady, Rippl-Rónai, Tihanyi, Lukács György, Antal Frigyes, Wilde János és társaik között sorakozott. Színrelépésekor a magyar művészettörténetírás és a művészeti kritika legjobb esetben is a tények regisztrálásának vagy impresszionista rögzítésének színvonalán állott. Ő teremtette meg a világszemléleti alapon rendszerezett magyar művészet-tudományt, fellelt néhány olyan alapvető kategóriát, amely alkalmas volt a művészet produktumainak értékelésére, összefüggéseinek felfedezésére. Abszolút és maximális mércét állított fel, ami szükségszerű volt ekkor ahhoz, hogy a művészeti jelenségek eddig nem értelmezett káoszában útjelzőket lehessen kitűzni. S ennek a szellemi és társadalmi mozgásában felfelé ívelő, forradalomba torkolló kornak csodája: a fülepi időtlen abszolútumok teljesen aktuálisak, a konkrét események és feladatok léptékét magukba fogadók voltak. Egy posztthumusz írásában Fülep joggal beszélhetett így munkájáról: „Hosszú életemben jóformán semmit se publikáltam magam szántából, mindig valamilyen alkalomból, megbízásra, felhívásra. S hozzájuk szabtam az ilyen írások terjedelmét és milyenségét. A maguk idején valamilyen tudatosított vagy egyébként érzett szükségletet kellett kielégíteniök. Mikor . . . azt mondtam róluk, 'történelmi emlékek', nemcsak úgy értettem, hogy történelmi, mint minden, ami a múlt történetére adalék lehet, hanem úgy is, hogy a maguk idején történelmi funkciójuk volt, beleszóltak, beleavatkoztak a maguk területén a történelmi folyamatra, harcoltak valamiért vagy valami ellen, segítettek győzni valaminek, ledönteni valamit, cselekvően részt vettek az események és a köz-tudat, az akkori jelen és a rákövetkező jövő formálásában.”

Fülep generációja nemcsak nagy, de tragikus is: a történelmi törést, az ellenforradalom évtizedeit nagyon megsínylette, akár külső, akár belső emigrációba volt kénytelen vonulni, éppen, mert kezdeti útja a legkevésbé sem elszigetelt, hanem a társadalom mozgásával azonos volt.

Az ellenforradalommal megformálódott jelen nem volt valóságos Fülep Lajos számára. Nem akart reagálni rá. A normák, amelyeket nemrégiben felállított, teljesen alkalmazhatatlanoknak, megtölthetetleneknek látszottak. Ahogy Fülep profétizmusa, tökélyigénye azonos volt a századelőtől szerveződő irodalmi és művészeti avantgarde-ével, úgy ennek válságában is osztozott.

Az a paradox helyzet állt azonban elő, hogy míg maga Fülep nem reagált az új adottságokra, a kategória és normarendszere közhasznúvá vált. A formálódó, fellendülő magyar művészettörténetírás legjava teljesítményének Fülep Lajos munkássága lett a mintája, sőt forrása. S ha őt magát hivatalosan agyonhallgatták is, mint aki „a nemzet nagyjait sárba tiporja”, írásai közkézen forogtak. Nemcsak azért, mert amit a magyar művészeti életben korábban támadott, kulturális segédlettel ekkor ismét teljes virágjába borult, és így Fülep támadásai és érvei sajnos mit sem veszítettek aktualitásukból, hanem mert esztétikája, amelynek rostáján áthullott a művészet sok új jelensége, továbbra is érvényesnek bizonyult.

Mi sem igazolja inkább, Fülep dialektikus esztétikájának történelmi megalapozottságát mint azóta is alkalmazható volta. Az antik szabású teljesség eszméje, mely a századfordulón és a tizes években még megvalósíthatónak tűnt, ekkor az I. világháború után nemcsak Magyarországon, de világszerte partikuláris törekvéseknek adott helyet, mégis a művészi célok legigényesebbjei ezúttal is — öntudatlanul vagy tudatosan — ha az abszolút fokra nem is törekedve, de a Fülep által felismert, megfogalmazott és rendszerbe foglalt pályán mozogtak.

Ha Fülep Lajos elkedvetlenítették is a törpe kor művészi igyekezetei és termékei, azokat, akik már ebbe születtek és ezekkel a méretekkkel volt dolguk, még mindig Fülep kategóriái, az esztétikai abszolút és a történelmi relatív, a nemzeti és egyetemes, az absztrakt és konkrét korrelatív fogalom párijai igazították el.

Fülep Lajos az ötvenes évek közepén törte meg hallgatását. A Szellemi Tudományok Szabad Iskolája után ezúttal a budapesti Tudományegyetemen folytatta nagyhatású pedagógus munkáját és ismét több tanulmányát publikálta.

Ahogy korábban, most is csak a művészet csúcsteljesítményeit méltatta figyelemre, azokat, amelyekben a történelmi szükségszerűség legtisztábban öltött alakot: a magyar művészet teljesítményei között Lechner, Izsóf, Csontváry, Derkovits munkásságát. S elemzésük és értékelésük során művésztünk leglényegesebb, sorsdöntő feltételére tapintott rá: népi-nemzeti hagyomány és modernség egymást feltételező mivoltára s a nemzeti sorsvállalás szükségszerűségére.

Fülep több mint félszázada felismerte a népi-művészi anyag szerepének fontosságát az egyetemes szintjére emelkedő nemzeti művészetben, s a felfedezésének jelentőségét növeli, hogy bár ez a probléma valamennyi kelet-európai művészetben égető volt ekkor, ő fogalmazta meg első ízben.

Negyven esztendővel később a történelmi szükségszerűségnek és a művészi alkotás erejének-érvényének dialektikáját fejtegette. S amit József Attiláról és Derkovits Gyuláról elmondott, saját hitvallása is — és ezen nem változtat a mindennapi történésektől való distanciája, hiszen ez a distancia valójában tartásából fakadt, elveinek szigorú fenntartásából jött létre —: „Az élet vagy halál gondja semmivel se kisebb bennük, mint volt Mohács, Rákóczi szabadságharca, Világos után, kétségbeesésük az ó korukban nem

kevésbé motivált — de hogy egyáltalán —, kimondhassák küldetésük szavát, még valami kellett: hitük osztályukban, a nemzetköziségben, az igazságban. Vörösmarty őrjöngő átkára — *Kívánságom: vesszen ki a világ S e földi nép a legvégső fajig. Mi a világ nekem, ha nincs hazám? Elkárhozott lélekkel hasztalan Kíáltozom be a nagy végtelent: Miért én éltem, az már dűlva van* — válaszuk . . . : a világ nem veszhet el, élni, jobb életet élni, békét akar, s a jobb életért küzdő-szenvedő világhoz tartozunk mi is.”

Körner Éva